

Nr 140.

Av herr **Liljedahl**, om skrivelse till Kungl. Maj:t i fråga om skärpt kontroll över teaterväsendet för höjande av teaterns sedliga nivå.

Under det sist förflutna året har frågan om skärpt kontroll över teaterväsendet vare sig genom inrättande av en särskild censur eller medelst andra åtgärder blivit i hög grad aktuell på grund av upprepade teaterföreställningar med osedligt innehåll huvudsakligen å en del teatrar i Stockholm. Då denna fråga äger sin svenska historia sedan 129 år tillbaka och flera gånger varit föremål för åtgärder av regering och riksdag, torde det vara erforderligt för ett rätt bedömande av kravet på införande av teatercensur eller för ett övervägande av andra åtgärder, att gjorda erfarenheter från flydda tider beaktas. Frågan bör därför först ställas upp mot sin historiska bakgrund, innan den insättes i dagens miljö, helst som en mängd motiv av i dag redan för många år tillbaka grundligt undersöktes.

Teatercensurens historia i Sverige.

I samband med en kungl. förordning av den 3 maj och en skrivelse till kansliet den 24 augusti 1785 om erhållande av särskilt privilegium av Konungen såsom villkor för utgivning av dagblad och veckotidskrifter förordnades, att inga teaterpjäser på svenska språket finge tryckas eller uppföras, innan de blivit anmälda hos hovkansleren samt privilegierade. Därmed infördes teatercensuren i Sverige, vilken då var av övervägande *politisk* natur. Efter mordet å Gustav III några år därefter skärptes den politiska censuren, och genom en kungl. kungörelse av den 26 mars 1798 återupplivades 1785 års förordningar om särskilt privilegium för periodiska skrifers utgivande och om teatercensur. Kungl. Maj:t och

kanslikollegium utgävo föreskrifter om vad som finge införas och vad som borde uteslutas vid redigeringen av den periodiska pressen. Med 1809 års statsvälvning återinfördes en lagbunden tryckfrihet, och den politiska censur, som teaterstycken skulle underkastas, innan de fingo offentligt uppföras på enskilda teatrar, föll i glömska.

Vid 1834 års ständsriksdag dyker idén om teatercensur åter upp i en motion av greve O. A. Cronhjelm i samband med vidgade rättigheter, föreslagna av samma motionär, för enskilda att starta teaterföretag. Censurkravet avsåg såväl landsortens som enskilda teatrar i huvudstaden, men ej den kungl. teatern, och motiverades därmed, att »ingen lag för teatrar finnes, som stadgar straff mot sjelfsväldet». Vederbörande utskott (Allmänna Besvärs- och Ekonomi-Utskottet) upptog ej censurtanken i sitt först avgivna utlåtande, men i reservation av greve Horn m. fl. blev den förordad.

Då ärendet första gången förekom till behandling inom ridderskapet och adeln utspann sig en lång debatt, som visade att det särskilt var *sedliga* och ej politiska motiv, vilka samlat reservanterna kring motionärens yrkande på teatercensur. Debatten inleddes av redaktören av »Dagligt Allehanda» V. F. A. Dalman, som avstyrkte förslaget med den motiveringen, att »jag vet i sanning ej hvem som skulle verkställa en dylik granskning, och tror, att en competent domare i detta avseende icke torde vara så lätt att träffa i våra småstäder. Eller ville man väl uppdraga denna befattning åt borgmästare och råd eller presterskapet? För min del anser jag åtminstone intetdera lämpligt».

Om den livliga debatten på riddarhuset må några belysande citat erinra. Reservanten greve C. F. Horn yttrade, att inom utskottet

»har den upplysning meddelats, att på flera orter theaterpiecer lära uppföras af den beskaffenhet, att det vore väl för sedligheten, om något correctiv i denna väg kunde bildas. Det är naturligt att så länge piecerna icke behöva undergå approbation af någon auctoritet, det ofta skall kunna hända, att publiken blir tracterad med sådant, som hvarken kan anses för ett nyttigt eller nöjsamt tidsfördrif. Man har i Utsk. varit betänkt på, att Hofcancerens ombud i varje ort skulle besörja prövningen och att hvad som af denne icke godkändes, ej komme att uppföras, utan att en högre auctoritet ogillade ombudets åtgärd, och denna auctoritet hade man trott skola bliva Tryckfrihetscommittéen».

En följande talare, greve G. Löwenhjelm, påpekade, att »i Frankrike åtminstone är förhållandet sådant, att ju grofvare, ju scandalösare piecer, desto mera folk. De, som kunna sänka sig djupast i dyn, vinna mest. Så skulle det troligen äfven komma att förhålla sig här».

Dalman begärde åter ordet och höll ett mer ingående anförande, varur följande må citeras:

»Om censuren skulle kunna förekomma, att den publik, som besöker spektaklerna, der finge se och höra åtskilliga, mer eller mindre för sedesinnet sårande och vederstyggliga ord eller scener, så skulle sannolikt följden deraf blifva, att om publiken i sin grund verkliga älskade det sedeslösa, den valde andra utvägar för att tillfredsställa denna böjelse; och för min del tror jag, att det är mycket bättre och för moraliteten långt mindre vådligt, att, såsom nu, lasten framställes i hela sin vederstyggliga skepnad, än att den, såsom i den s. k. fina smakens tidevarf, inlindas i sockersöta och förföriska ord. Jag har visserligen med smärta sett den riktning till det scandalösa i scenisk föreställning, som den dramatiska litteraturen i Frankrike tagit; men jag upprepar, att om detta är ett lyte hos tiden, botas det icke genom någonting annat än tiden, åtminstone icke genom en godtycklig censur, en åtgärd, den jag, blott i anseende till detta dess adjectiv, måste ogilla. Om det således verkligen, hvad jag icke tror, skulle vara behöfligt att sätta en gräns för det theatraliska sjelfsvådet i landsorterna, så låtom oss stifta en lag deremot och icke låta den ena eller andra personens godtycke afgöra, huruvida tillbörligheten är öfverträdd. Hvad hr gr. Löwenhjelm yttrat med hänsigt till en jemnförelse emellan vår och Frankrikes publik, anser jag icke rättvist. Jag påminner mig neml. ganska väl, att några på vår theater återgifna piecer i den äkta nya Franska genren endast såsom nyfikenhetsstycken gifvit folk; men att vår publiks intresse deraf var ganska kallt.»

Sedan ärendet av samtliga stånden utom bondeståndet, som biföll utskottets utlåtande, återremitterats, avgav utskottet nytt utlåtande, som jämväl upptog censurtanken. I detta gjorde utskottet under motiverande av att teatern »kan betraktas vara ett moraliskt bildningsmedel, och det således är högst angeläget att förekomma sådana missbruk, hvarigenom detta ändamål kunde motverkas», följande hemställan

»att Rikets Höglof. Ständer hos Kongl. Maj:t i underdånighet anhålla om utfärdande af Nådigt stadgande derom, att Theaterstycken icke må på enskilda Theatrar uppföras, utan att förut vara granskade och godkände af dertill förordnad person eller auctoritet.»

Herr Dalman gick än en gång till anlopp mot censurtanken och yttrade bland annat:

»För min del är jag öfvertygad, att den framskridna allmänna bildningen, som sålunda sprider en allt större och större ömtålighet, lemnar en fullkomligen tillräcklig garanti i det åsyftade afseendet. Skulle man antaga den föreslagna censuren, kunde det hända, att någon nyttig sanning undertrycktes af considerationer utaf det ena eller andra slaget. Då teatern bör vara en moralisk bildningsanstalt, är det för detta ändamål nödigt, att den får använda sig i alla genrer. Vådorna af möjligen framträdande mindre grannliga representationer synas mig icke jemnförliga mot sådana af en godtycklig censur; och det är gifvet att den skall blifva godtycklig, då censurs åtgärd icke kan öfverklagas. Om Utsk. åtminstone föreslagit rättighet till appell till Tryckfrihetscommittén, hade någon garanti emot godtycket funnits; men nu är tillfället dertill lemnadt fullkomligt öppet, ty jag hemställer till hvilken auctoritet i landsorterna man väl skulle kunna öfverlemna censursutöfningen, der man kunde påräkna nog bildning för att icke befara orättvisa förhållanden. Jag tillstyrker afslag å förslaget.»

Häremot genmälde greve Horn:

»Den siste talaren har sagt, att vi icke ägde någon erfarenhet, som ådagalagt behovet af den föreslagna censuren. Jag får då tillkännagifva, att inför Utsk. blifvit upplyst, det en sådan erfarenhet verkligen vore tillgänglig. Det visades neml. med citerade facta, att piecer blifvit uppförda, som varit vådliga för sedligheten . . . För mig har det aldrig varit tänkbart, att åtgärden skall kunna öfvergå till en politisk censur, utan endast komma att utöfvas i afseende å sedlighetens fordringar. Jag tror dessutom att man kan undandraga sig censuren derigenom, att man öfverlemnar arbetet till granskning af Tryckfrihets-committén. Hvad som emellertid är gifvet är, att scandalösa stycken verkligen blifvit uppförda på våra småteatrar.»

Dalman replikerade:

»Ur samma synpunkt som gr. Horn velat upptäcka medel till förekommande af osedliga representationer, borde man äfven införa censuren i afseende å alla tryckta skrifter, hvilka jag anser kunna innefatta större fara för sedligheten än något spektakel, så vida neml. massan af folket har håg för det osedliga. Man såg i Paris, der man efter revolutionen i början uppförde osedliga piecer, att de blott verkade derhän, att folket icke ville se dem . . . då jag är öfvertygad, att om ock censuren komme att undanhålla en eller annan grof scen den säkerligen komme att approbera de mest omoraliska och i deras inre osedliga stycken, endast handlingen vore insvept i granna och oanstötliga ord, och jag tillika tror, att sådant vore av ett vida mera menligt inflytande på den verkliga sedligheten, kan jag icke annat än finna förslaget skadligt. . . . Vida principenligare vore det väl då att ställa de ifrågav. arbetena under en bestämd lag och utfästa böter för osedliga piecers uppförande, än att öfverlemna dem åt en godtycklig granskning af personer, som kanske alldeles icke förstå att bedöma dem, och som måhända skulle borttaga de mest sanna drag i en karaktersteckning etc., blott derföre, att den kunde synas alludera på en eller annan mäktig person eller grannliga händelse m. m. . . .»

Frih. Boye yttrade mot hr Dalman:

»Den ledamot, som yrkat afslag å förevar. punkt, har bemödat sig att flytta den der föreslagna censuren inom samma kategori som censur å skrifter. Jag begär då att få erinra hvilken himmelsvid skillnad, som finnes emellan ett offentliggörande genom theatern och ett sådant genom tryck. Denna skillnad består i den olika publik, till hvilken begreppen i det ena eller andra fallet spridas. Det är icke samma publik, som läser theaterlitteraturen, som den, hvilken besöker spektaklerna. . . . Ungdomen, som från theatern ser depraverade seder, eller hör förvillade politiska begrepp der framställas, behåller intrycken häraf ofta till sin stora skada; men det är deremot icke att förmoda, att en hundrededel af denna samma ungdom kommer att läsa piecen. . . .»

Efter ännu några repliker biföll ridderskapet och adeln utskottets förslag i den ifrågavarande punkten.

Debatten inom *prästerståndet* gick mest i negativ riktning i fråga om teaterns bildningsförmåga och erbjöd föga intresse. Ståndet biföll förslaget om censur.

Inom *borgarståndet* mötte censurtanken starkt motstånd, förestavat både av principiella motiv och praktiska lämplighetsskäl. Den långa

debatten rörde sig visserligen mest om den punkt i utskottsbetänkandet, som gällde rätt att starta teaterföretag, men flera talare ägnade även censurtanken sin uppmärksamhet. Ett par citat må belysa tänkesättet hos majoriteten.

Borgmästare Rubin, Lindesberg:

»Hvad censuren angår, har man föreslagit, att densamma skulle ombesörjas af Hof-cancellarens ombud; men jag torde böra erinra, att Hof-cancellaren ej har ombud annorstädes, än der boktryckeri finnes. En vandrande trouppes personal skrifer t. ex. theaterpiecer, som ej till trycket befordras, och denna personal kommer till en stad, der ej boktryckeri finnes. Skulle då auctoriteten på stället bedöma framlagd theaterpiece och få det angenäma göromålet att genomläsa den mindre sammanhängande compositionen, för att sedan förklara, om den är af egenskap att få uppföras. . .»

Fabrikör Rubin, Borås:

»Jag har fästat min uppmärksamhet derpå, att censuren ej bör bifallas. Det är en af människans dyrbaraste rättigheter att fritt uttrycka sin tanke, då den ej är emot lagen. Om det sker i kyrkan eller på annat ställe, måste det vara likgiltigt. Håldre tillstyrker jag upphörande af alla theatrar, än att jag bifaller en sak, hvars följder ej kunna förutses. Andra lagar böra vidtagas emot osedlighet, än inskränkning i medborgares yttranderätt. Följderne af motsatsen äro oberäkneliga. . . .»

Borgarståndet avtog förslaget om inrättande av teatercensur. Inom *bondeståndet* framträdde en avgjord motvilja mot själva teaterväsendet, och ur denna negativa synpunkt anslöt sig ståndet till yrkandet på censurs införande. En talare — Hans Jansson från Älvsborgs län — motsatte sig dock även censuren, emedan han ansåg teaterfrågan »af en alltför underordnad wigt för att utgöra föremål för öfverläggning hos Rikets Ständer» och kunde ej instämma med utskottet i dess åsikt, att teatern var ett moraliskt bildningsmedel. I den korta debatten deltog blott fyra talare.

Petter Jönsson från Jönköpings län yttrade:

»Jag tror, att det af Utskottet med stor pluralitet antagne förslag till censur å Theaterstycken lika litet är stridande mot vårt förra beslut, som mot den af Hans Jansson åberopade likgiltighetsprincip. Därföre och då ordning och skick otvifvelaktigt böra iakttagas vid valet af de Theaterstycken, som skola uppföras, anser jag, att vi i frågan om censuren böra bifalla Utskottets tillstyrkande.»

Per Eriksson från Värmland ansåg, att någon censur ej borde äga rum i småstäderna, emedan detta skulle medföra ökade kostnader för teaterföreståndarna.

Nils Strindlund från Västerbotten:

»Så ofta jag varit i tillfälle att offentligen yttra mig, i frågan om teatraliska föreställningar, har jag öppet förklarat, att jag anser dem såsom en galenskap och ett skadligt påfund, särdeles i småstäderna, der kringfarande utlänningar och främmande personer ankomma den ena dagen och redan den följande kunna visa sina spektakler. Införandet af en

lämplig censur skulle härvid åtminstone lägga något hinder i vägen, samt bidra att bespara mången till utlänningen nu gående penning, i samma mån som lättheten att utan omgång uppföra skådespel inskränktes. . . .»

Censurförslaget var sålunda bifallet av samtliga stånd utom borgarståndet och föranledde i enlighet med pluralitetens beslut en skrivelse till Konungen av följande lydelse:

»Då Rikets Ständer, i anledning af gjord framställning, ansett införandet af censur å de stycken, som uppföras på enskilda theatrar, såväl i hufvudstaden som landsorterna, vara både nyttigt och af behofvet påkalladt, helst theatern kan betraktas som ett moraliskt bildningsmedel, samt det således är angeläget att förekomma sådana missbruk, hvarigenom detta ändamål kan motverkas, så, och då det icke bör möta särdeles hinder att äfven i rikets mindre städer erhålla personer, åt hvilka uppdrag i afseende på nödig censur och tillsyn i detta fall kan anförtros, hafva Rikets Ständer skolat hos Eders Kongl. Maj:t i underdånighet anhålla om utfärdande af nådigt stadgande derom: att theaterstycken icke må på enskilda theatrar uppföras, utan att förut vara granskade och godkände af dertill förordnad person eller auktoritet.»

Riksdagsskrivelsen ledde till en kungl. cirkulärskrivelse till överståthållaren och landshövdingarna av den 7 mars 1835, enligt vilken censurmakten lades i händerna på *polismyndigheterna* — överståthållaren i Stockholm och Konungens befallningshavande — vilka dessutom fingo rätt att »i städerna utom landshöfdingeresidenset öfverlåta, uppå egen ansvarighet, samma granskningsrätt åt borgmästaren eller åt någon annan, som genom sin upplysning och sitt anseende må befinnas dertill tjenlig». Genom nytt cirkulär *den 15 augusti 1842* stadgades, att tiden för verkställande av censur över skådespel skulle utgöra högst en månad efter det ett stycke blivit för granskning inlämnat till vederbörande.

Vid *1840 års ståndsriksdag* förevar åter censurfrågan i anledning av motioner, som väckts inom samtliga fyra stånden i olika teaterfrågor huvudsakligen av ekonomisk natur. Prosten Lindmark motionerade om upphävande av förbudet mot enskilda teatrar i Stockholm, där den kungl. teatern numera ägde monopol, och föreslog samtidigt, att även nyupprättade teatrar i hufvudstaden skulle underkastas den censur, som gällde för landsorten.

De sålunda väckta motionerna behandlades av ekonomiutskottet, som i sitt utlåtande nr 83 kraftigt underströk teaterns folkuppfostrande be-

tydelse. »En af de sköna konster», skrev utskottet, »som tilläfventyrs utöfvar det starkaste inflytandet på folklynnnet, i både moraliskt och aesthetiskt hänseende, är skådespelarens, om den rätt vårdas och utbildas till den höjd, den kan uppnå, i synnerhet om skådespelen blifva så mycket möjligt är nationella». I censurfrågan framhöll utskottet som sin mening, »att sådane skådespel ej må uppföras, som endast gifva näring åt lättsinnigheten och äro mot sedligheten stridande, eller som leda till ett motsatt ändamål mot det, för hvilket Utskottet anser Theatern vara nyttig. . . . Här synes Staten ega en moralisk skyldighet och deraf följande rättighet att använda det tvång, som omsorgen för sedlighet och allmän ordning kan påkalla.» På grund härav föreslog utskottet:

»att Rikets Ständer äfvenledes hos Kongl. Maj:t i underdånighet anhålla, att påbud måtte utfärdas mot Theater-piecers uppförande på enskilde Theatrar, såväl inom hufvudstaden som i landsorterne, innan de blifvit granskade och godkände af dertill förordnad person eller auctoritet.»

Utskottets betänkande bifölls av präste- och borgarstånden, medan de övriga stånden återremitterade ärendet. Denna gång visade det »högvördiga» ståndet mer förståelse för teaterns uppgift än vid debatten 1834, och professor Grafströms yttrande är förtjänt att ihågkommas:

». . . Det skulle upptaga för mycken tid att här tala om behovet af folknöjen. Jag ser visserligen ingenting hellre, än att en del af arbetarens förtjenst och så mycket som möjligt deraf insattes i Sparbanken; men jag vill likväl icke, att oskyldiga folkförlustelser allt mer och mer inskränkas, såsom nu merendels sker. Just af den orsak att så få tillfällen till en glad rekreation efter arbetet gifvas och äro af samhället beredde för de lägre folkklasserna, inträffar det, att penningen oftare vandrar till krogen, det enda rekreatiönsstället, än till Sparbanken. Mig synes det vara af stor vikt för Nationen att taga detta ämne i betraktande . . .»

Biskop Agardh hade en annan åsikt än den föregående talaren och menade, »att det är Representationen föga värdigt att sysselsätta sig med reglering af hufvudstadens nöjen; aldraminst bör detta föremål upptaga det Högvördiga Ståndets tid». Häre instämde domprosten Elmgren, doktorerna Wallin och Hwasser samt professor Morén.

Biskop Bruhn företrädde en annan ståndpunkt:

»Man kunde fråga om Theatrar äro nyttiga eller skadliga, umbärliga eller oumbärliga. Men allmänna opinionen har redan länge så afgjort svaret till deras beröm, att motsägelser ej höres, om den ock egde sina skäl, såsom detta ofta medgifna, att Theatrar, i den förkärlek de för närvarande ega, bortföra från det allvar i lifvet, hvartill ungdomen bör uppfostras, och det är dock på sin ungdom samhället sätter sina förhoppningar. Frågan måste nu blifva denna endast: behöfver hufvudstaden flera Theatrar än den Kongl. National-Theatern?

Skulle man ej värdera hvarje slag af skön konst, ej erkänna, att författandet af ett fulländadt Theaterstycke är ett af snillets största produkter, att rolernas goda utförande fordrar en ej allmän förmåga? . . .»

Kontraktsposten Öhrnberg försvarade utskottets förslag om rätt att upprätta nya teatrar även i huvudstaden:

»Genom oskyldiga nöjen för ringa afgift vill man på detta sätt draga de lägre klasserna från det högst förderliga kroglivet; och då man med skäl förmodar, att det demoraliserande och för mången ruinerande nummerlotterispelet snart skall alldeles afskaffas, hvari äfven den ringare hopen deltagit, så har man genom mindre och för allmänheten mera passande Theatrar velat gifva någon ersättning. Och på det dessa mindre så kallade folk-Theatrar icke må gifva näring åt lättsinnigheten eller blifva skadliga för sedligheten, så är äfven tillstyrkt, att inga Theater-piecer må på dem nppföras, innan de af vederbörliga Auktoriteter blifvit godkända. — Ur dessa skäl tillstyrker jag bifall till Betänkandet.»

I samma riktning yttrade sig kontraktsprostarna Östberg och Björkman samt motionären, varefter utskottets betänkande bifölls.

Inom *borgarståndet* inleddes debatten av borgmästare Ekholm, som instämde med utskottet utom i fråga om censuren, där han fann en skrivelse till Kungl. Maj:t obehöflig, då en kungl. förordning utfärdats 1835. Häremot genmälde borgmästare Helleday, att nämnda förordning endast gällde landsorten, ej huvudstaden, vilket Ekholm i en replik bestred. Debatten om denna formsak blev livlig, varefter standet biföll utskottets förslag.

Debatten inom *bondeståndet* inleddes av Per Hansson från Värmland, som talade mot varje statens uppmuntran av teatern, varefter Olof Olsson från Västmanland höll ett längre anförande mot teatercensur, ur vilket följande optimistiska bekännelse må anföras:

»Det är så tydligt, att ingenting kan wara att befara för sedlighet och ordning af Theaterscenens frihet, och att den skygghet, hwarmed utskottet behandlar denna fråga, är alldeles obehörig. En Theater, der anständighetens fordringar icke iakttages, der lasterne uppmuntras, eller satiren rigtas emot enskilde, skall genast ådraga sig ett så allmänt ogillande, att den ej ett ögonblick kan bestå . . . Den priwata Theatern måste följa tidens stigande upplysningar, Publiquens anspråk på bildning och smak, den måste arbeta i den anda, som för hwarje epok söker nya vägar till utvecklingen af menniskoanlagen för det goda, det sköna och det sanna, med ett ord den måste söka waka på allmänhetens sinnen, genom det nöje, den njutning menniskohjertat känner wid hwarje tankans och känslans förädling och utbildning. Så snart den mötwerkade dessa, wore dess fall oundvikligt, emedan den ensamt berodde af allmänhetens bifall eller ogillande. Jag föreslår alltså, att Utskottet måtte tillstyrka Rikets Ständer.

4:o. Att den Censur, som till följd af Rikets Ständers wilkorliga beslut wid förra Riksdagen blifwit införd, måtte helt och hållet upphöra . . .»

I samma riktning yttrade sig även fem andra talare. Lars Larsson från Älvsborgs län försvarade censuren, men opponerade sig mot tron på teaterns moraliska bildningsvärde, ty någon annan bildning kunde ej på den vägen vinnas än att »karlarna kunna t. ex. på ett konstlat sätt till

qvinnorna framföra sina giftermålsanbud, eller i övrigt, i sätt att wara, antaga wanor, som för dem både kunna umbäras och böra wara främmande».

Peter Jönsson från Jönköpings län talade i samma riktning, »ty denna uppfostringsskola will jag bedja Gud bewara oss ifrån på landet, ty att hwila de uttröttade krafterne efter dagens arbete och mödor, är det nöje allmogen behöfwer. . . . Skall det deremot lemnas rättighet för inrättande af enskildta Theatrar, så böra de undergå en sträng kontroll, så wida de afse en moralisk förädling, men helst såge jag denna inrättning fördes ur landet än från Stockholm åt landet».

På grund av återremissen upptog utskottet frågan till ny behandling, som dock ej föranledde någon ändring i dess ståndpunkt. Vid förnyad föredragning av ärendet inom de tvenne stånd, som beslutat återremiss biföll ridderskapet och adeln utskottets förslag i censurfrågan, medan bondeståndet avsgot det första betänkandet nr 83 och lade det nya utskottsutlåtandet nr 125 till handlingarna.

Vid *riksdagen 1859—1860* framträder censurfrågan åter på grund av tvenne motioner, den ena väckt inom borgareståndet av författaren August Blanche, den andra inom bondeståndet av P. F. Mengel från Uppland. Under påverkan av censurmaktens politiska och moraliska missgrepp skrev Blanche sin motion och framböll, att vad som under debatten vid 1834—35 års riksdag betonats i fråga om censurens uteslutande moraliska uppgift ej blivitt respekterat. Sålunda heter det i motionen:

». . . Flere exempel kunde dock anföras derpå, att censorerna icke hållit sig inom den bestämda rälningen, utan tillåtit sig förändringar eller uteslutningar i författares arbeten, rörande politiska eller andra förhållanden, hvartill de icke varit lagligen berättigade . . . Och hvad särskildt angår sedlighetens vård, hvilken med berörde lag skulle vara afsedd, så låge det i både theaterförfattares och theaterföreståndares eget intresse, att icke offentliggöra något, som mot dem kunde rikta den allmänna öviljan, enär publikens dom lika ögonblickligen verkställes som den afkunnas, utom det att man hos personer, hvilka egnat sig åt studierna af det sköna, deruti helt naturligen begreppet om det sedliga jemväl ingår, ovillkorligen måste förutsätta mera omdöme och smak uti förevarande fall, än man kan vänta af dem, som med vittherhet hafva liten eller ingen beröring. Om man vidare bland andra skäl äfven toge i betraktande den verkliga betydliga ekonomiska förlust, som så lätt kan drabba theatrarne genom censorernas rättighet att eu hel månad hos sig qvarhålla ett inlemnadt theaterstycke, så kunde väl ej bestridas, att ifrågavarande godtyckliga makt skadligt inverkade på en bildningsanstalt, hvars värde ingen numera torde kunna ifrågasätta, på samma gång den hänar tryckfrihetslagen, lifsprincipen för hela vårt borgerliga lif.»

Yrkandet i Blanches motion gick ut på »att theatercensuren med alla slags på förhand lagda hinder för ett theaterstyckes eller hvarje annan

skrifts offentliggörande från scenen måtte afskaffas och att theatersn produktioner måtte ställas i samma kategori som tryckta skrifter . . . » med åtalrätt för tryckfrihetens väktare.

Mengels motion mynnade ut i ett liknande yrkande som Blanches och utgick likaledes från de missgrepp censuren gjort genom att godtyckligt ändra innehållet i en pjäs samt genom det egendomliga i att samma stycke kunde godkännas i en stad och förbjudas i en annan.

I sitt utlåtande (nr 122) avstyrkte allmänna besvärs- och ekonomiskommittén motionerna med en kort motivering om behovet av »något correctiv i afseende på representationer å enskilda theatrar såväl i hufvudstaden som i landsorterna . . . »

Utskottets utlåtande föredrogs den 18 juli 1860 inom de fyra stånden och bifölls efter en kort debatt av ridderskapet och adeln, utan debatt av prästerståndet, medan borgarståndet, där Blanche i ett anförande erinrade om censurens missgrepp, och bondeståndet återremitterade ärendet till utskottet. Motionerna hade därmed avslagits av ständerna, och återremissen föranledde ej till någon utskottets vidare åtgärd.

Nästa gång censurfrågan spåras i Riksdagens förhandlingar är vid 1868 års riksdag, då C. J. Svensén i en motion nr 321 hemställde, »att Riksdagen ville besluta den s. k. theatercensurens upphörande och dithörande förordningars upphäfvande, samt att hvarje theaterföreståndare i stället är underkastad laga ansvar för de stycken han å scenen låter uppföra». Slutet av motionens motivering upptog ett längre citat ur ett av redaktör Dalmans anförande vid 1834 års riksdag, och i övrigt innehöll motiveringen följande:

»Vid 1834 års riksdag väcktes en motion, hvars följder, emedan man lyckades genomdrifva den, förmärkas ännu i dag, ehuru på ett sätt, som gör vårt fria land föga heder. Jag syftar på den gengångare från skuggrädsdagens dagar, hvilken visar sig allt emellan, jag menar den s. k. theatercensuren, eller förbudet att offentligen uppföra dramatiska arbeten, innan dessa blifvit granskade och, som det heter, gillade af vederbörande, icke estetiska, utan — polismyndighet.

I ett land, som kan vara stolt öfver det fria ordets rätt, då det tryckes, der censur af ett dramatiskt arbete före tryckningen icke längre finnes, i ett sådant land är censur af samma före dess framställande på scenen en — minst sagdt — anomali, eller, såsom jag nyss nämde, en gengångare.

Det ligger också, vill det tyckas, en orättvisa och förolämpning emot alla andra theatrar än de Kungliga, i den omständigheten, att de sednare äro befriade ifrån all censur. Och dock är det just på den Kongl. scenen, som t. ex. en Riddar Blåskägg ostraffadt fått sprida sin osedlighet. Jag vill nu icke här upprepa alla kända anekdoter om misstag och bockar, hvilka theatercensuren begått. I stället vill jag citera hvad en utmärkt talare vid nyssnämnda 1834 års riksdag yttrade i hithörande fall . . . »

Redan vid motionens bordläggning inom Andra kammaren blev den utan utskottsbehandling och debatt avslagen. Svensén förnyade vid 1869 års riksdag (motion nr 255) sitt yrkande med i huvudsak samma motivering. Denna gång hänsköts motionen till ett tillfälligt utskott (nr 1), som i ett utförligt utlåtande (nr 32), undertecknat av G. W. Gumælius, kritiserade censuren idé och föreslog, »att Riksdagen uti underdånig skrifvelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa om upphäfvande af den genom Kungl. Brevet den 7 mars 1835 anbefallda granskning af till uppförande å enskilda theatrar anmälda dramatiska arbeten».

Utskottets ingående motivering var efter en kort erinran om frågans utveckling av följande lydelse:

»I afseende å tillämpningen af censurförfattningen, har, så vidt Utskottet derom kunnat inhemta kännedom, densamma åtminstone för hufvudstaden med ytterst få undantag bestått endast deruti, att ur till granskning inlemnade theaterstycken blifvit uteslutne åtskilliga uttryck, i hvilka myndigheter eller lefvande personer blifvit förlöjligade eller framställda i en ofördelaktig dager; äfvensom enahanda åtgärd blifvit vidtagen, då uttryck af dylik beskaffenhet rörande främmande magter eller deras styrelser förekommit.

Om det å ena sidan icke lär kunna bestridas, att den dramatiska konsten utgör ett kraftigt bildningsmedel, som är i hög grad egnadt att väcka och lifva känslan för det sköna, det sanna, ädla och fosterländska, så är det å andra sidan lika otvifvelaktigt, att denna konst, utöfvad i en falsk riktning, kan i icke mindre grad framkalla alldeles motsatt verkan; och i tider af oro och stark politisk spänning bringa passionerna till våldsamma och häftiga utbrott. Inflytandet af skådespelarekonsten i dessa hänseenden är så mycket större, som hon till sitt förfogande och för uppnåendet af sina syften kan tillgodogöra sig alla andra sköna konster, och är i tillfälle att samtidigt utöfva sitt inflytande på en större mängd individer. Att från myndigheternas sida skådespelarekonstens missbruk noggrannt och allvarligt beifras, synes derföre vara fullt ut lika nödvändigt som vakandet deröfver, att ej andra konstgrenar eller det fria ordet missbrukas till skada för allmän moral och samhällsordning, eller ock till förolämpningar mot offentliga myndigheter och enskilda personer.

Men om myndigheternas ingripande härvidlag sålunda är berättigadt och befogadt, så följer deraf dock ingalunda, att bästa sättet för detta ingripande är att söka i en föregående censur. Utskottet anser fastmer en dylik censur vara hvarken möjlig att i allmänhet åstadkomma, eller, om den ock vore möjlig, lämplig eller till ändamålet ledande.

För att kunna bedöma, huruvida ett anmälldt skådespel i ofvanberörda hänseende kan vid sitt uppförande komma att verka mera skadligt än gagneligt, huruvida dess uppförande bör alldeles förvägras eller medgifvas under iakttagande af vissa förändringar, dertill fordras hos censorn förmåga att klart uppfatta andan af skådespelet, att känna alla hjälpmedel, som vid utförandet stå konsten till buds, och till och med, under vissa förhållanden, att kunna bedöma den för tillfället rådande sinnesstämningen hos publiken. I allmänhet torde det ej lyckas att finna personer med dessa egenskaper villiga att åtaga sig ett dylikt uppdrag, och sällan torde dessa egenskaper vara att finna just hos polismyndigheterna.

Men äfven om det skulle lyckas att finna lämpliga censorer, synes det dock Utskottet vara föga sannolikt att de i censuren liggande preventiva åtgärderna mot skådespelarekonstens missbruk skulle leda till det afsedda ändamålets uppnående, utan snarare i de flesta fall tvärtom verka menligt. Censuren kan nemligen icke gärna sträcka sig längre än till den

skrifna eller tryckta texten. Hvad de stora och ryktbara dramatiska arbetena beträffar, torde väl dessa vanligen fortfarande såsom hittills, blifva af censuren ovidrörda; och dock är det just dessa, som under vissa förhållanden kunna på allmänheten utöfva det största inflytandet, och hvarå exempel icke heller saknas. De små tillfällighetsstyckena åter, ofta af temligen löst innehåll, och mot hvilka poliscensuren hittills förnämligast riktat sin uppmärksamhet, hafva sin retelse visserligen till någon del i de mer eller mindre lyckade anspelningarne på dagens frågor, men lika mycket och kanske ännu mer i dekorationer, kostymering, musik, dans och hela det stumma spelet. Allt detta lärer väl emellertid likaledes förblifva ovidrördt af den föregående granskningen; och erfarenheten har i detta hänseende äfven ådagalagt, att då myndigheterna ingripit och framtingat uteslutningar eller förändringar i texten, så har konsten lätt förstått, att just i det stumma spelet bittert hämnas på censurmyndigheten, som sålunda härvidlag visat sig vara kraftlös.

Det finns visserligen äfven ett annat slag av theaterstycken, för hvilka censuren nödvändighet ofta åberopas, och det är sådana, genom hvilka allmän sedlighet skulle säras. Det var ock förnämligast sådana stycken, som Rikets Ständer vid 1834 års riksdag afsågo, då de begärde införandet af theatercensur. I denna riktning har dock censuren litet eller intet uträttat, och detta väl derföre att den härvidlag ingenting förmår. Grofva och oskickliga uttryck kunna visserligen uteslutas; men likasom i de nyss förut omnämnda styckena återstår äfven här spelet, hvaruti en illa maskerad och derigenom fullt lika vidrig osedlighet kan uttryckas som med blotta orden; — återstår musiken, hvari de mest sinnliga elementer kunna nedläggas; — återstår dansen och kostymerna, hvarigenom anständigheten kan djupt säras. Erfarenhet i detta hänseende saknas visserligen icke. Utskottet är af den öfvertygelsen, att, om icke allmänhetens känsla för det anständiga och rena i detta hänseende utöfvar censuren, så blifver hvarje preventiv åtgärd kraftlös och i flera fall skadlig, hvadan den nuvarande censuren torde, såsom motionärens föreslagit, kunna utan fara afskaffas.

Beträffande motionärens hemställan, att i stället för censuren måtte inträda skyldighet för hvarje theaterföreståndare att stånda laga ansvar för de stycken, han å scenen låter uppföra, så lärer sådant falla af sig sjelft. 18 kapitlet af gällande strafflag, hvilket handlar om sedlighetsbrott, innehåller i § 13 sådana straffbestämmelser, att de kunna tillämpas på och ådömas theaterföreståndare eller skådespelare, som genom scenisk föreställning sårar tukt och sedlighet.

Hvad åter angår den händelse, att theaterföreståndare eller skådespelare skulle missbruka dramatisk konst eller i allmänhet scenisk föreställning derhän, att han gjorde sig skyldig till brott eller förseelse af det slag, hvilket inom rättsvetenskapen med ett allmänt uttryck benämnes *delictum publicum* (politiskt brott), så torde gällande strafflag få anses jemväl uti ifrågavarande afseende vara så fullständig, att brott eller förseelse af dylik art icke blifver utan straff; och äfven om förhållandet icke vore sådant, tillkommer det icke Utskottet att framställa något förslag i syftning att fullständiga strafflagens bestämmelser i detta afseende. Det torde ock ligga i sakens natur, att vederbörande polismyndigheter ega befogenhet, att, derest under en offentlig föreställning sedlighetsbrott eller *delictum publicum* föröfvas, ögonblickligen skrida in för att undertrycka det osedliga eller politiskt vådliga. Repressiva åtgärder af sådan beskaffenhet innebära sitt eget berättigande och lära svärigen kunna genom lagstiftningen noggrannt bestämmas. Men för den händelse att dylik lagstiftning finnes erforderlig, lärer det ankomma på Kongl. Maj:t att, vare sig med eller utan Riksdagens medverkan, åstadkomma en sådan.»

Utskottets förslag behandlades först i Andra kammaren, varvid hr Treffenberg motsatte sig motionen av politiska skäl, medan övriga talare

— hr Carl Anders Larsson, friherre Fock och motionären — hemställde om bifall. Fock erinrade till belysning av censurens i vissa situationer tydliga vanmakt, om hur man lätt kunde kringgå det preventiva förbudet, såsom skett vid ett par föreställningar i Stockholm, då vissa kupletter, som hänsyftade på polismyndigheten, ströks av överståthållaren. Då publicerades dessa i en tidning, och med denna i hand sjöng publiken orden, medan man från scenen gav melodien. Vid ett annat tillfälle skulle i en revy polismästaren ha ett yttrande, som syftade på hans ämbetsutövning, men detta ströks av censuren. Man tillgrep då det stumma spelet och lät polismästaren uppträda på scenen med munlås, vilket kastade ett ökat skimmer av löje över hans person än de ord skulle gjort, som voro upptagna i texten.

Andra kammaren biföll utskottets hemställan med 107 ja mot 36 nej. Även i Första kammaren var debatten kort och rörde sig mest om huruvida man med gällande strafflag kunde åtkomma osedliga teaterföreställningar. Då detta från juridiskt håll försäkrades, biträdde kammaren med 44 ja mot 36 nej medkammarens beslut. Riksdagsskrivelsen om censurens upphävande är daterad den 7 maj 1867.

På grund av Riksdagens anhållan utfärdades den 28 december 1872 en kungl. skrivelse om *teatercensurens upphörande*. Sedan dess har inom riksdagen intet förslag väckts om dess återinförande.

* * *

Felgreppet att lägga censormakten i polisens för helt andra kraftgrepp avsedda händer gjorde censuren impopulär och bittert klagas häröver i samtida aktstycken såsom den år 1859 utgivna skriften »Teatercensuren i Sverige» av Joh. Gabr. Carlén och tillägnad »Rikets nu församlade Ständer». Blott ett exempel på det stundom otympliga sätt, som censuren använde, må här anföras.

År 1844 skulle å Mindre teatern i Stockholm uppföras Viktor Hugos — »Den siste store fransmannen», såsom vår främste tänkare, Vitalis Norström, kalliar honom — geniala skapelse »Lucrèce Borgia», som år 1835 utkommit i svensk översättning. Överståthållaren förbjöd styckets uppförande med den motiveringen, att pjäsen var byggd på

»föröfvade brott af den skändliga beskaffenhet, att, såsom lyckligtvis hos oss ännu sällsporda, icke ens kunna i samtal omnämnas utan sedlighetskänslans förnärmande; och antydningar på samma brott genomgå hela teaterstycket, jämte det mångfaldiga ohyggliga missgärningar, dels berättelsevis förekomma, utan annan framställning af alla dessa brotts bestraffning, än skildring af det själslidande en af de brottslige stundom erfar. En så be-

skaffad framställning på scenen kan, efter min öfvertygelse, desto mindre i allmänhet verka till afsky för brott eller beförda goda seder och moralisk bildning, som en del af den publik, hvilken besöker teatern, ej lärer kunna anses innehafva den bildningsgrad, som erfordras för att rätt uppfatta berörde skådespel i dess moraliska syftning.»

Direktören för Mindre teatern kapten Lindeberg besvarade sig hos Kungl. Maj:t över censurens förbud och framhöll, att Viktor Hugo med livliga och starka färger skildrat Lucrece Borgia, ett odjur i människoskepnad, icke med sympati utan som ett föremål för allmän avsky, förföljd av sitt samvete och straffad genom den enda mänskliga känsla, som hon var mäktig, moderskärleken, vilken hon finner besvarad med hat och vedervilja. Kapten Lindeberg ansåg i sin besvärsskrift, att »den, som möjligtvis skulle haft böjelse eller anlag att blifva en Borgia, skall säkerligen, om en sådan qvinna finnes, efter att hafva sett detta stycke, blifva det mindre än hon kunde ha blifvit det förut» och undrade tillika, om överståthållaren skulle förbjudit sorgespelets uppförande, därest ohyggligheterna framstälts såsom begångna av andra i samhället än jordens mäktige.

Besvärsskriften föranledde ingen åtgärd av Kungl. Maj:t, utan det meddelades i utslaget den 18 april 1844, att besvär mot verkställd censur ej må äga rum. Men Lindeberg gav sig icke. Han lät den person, som var ämnad att bliva recetttagare vid en av föreställningarna, uppvakta ecklesiastikministern biskop Heurlin, vilken var en god andans man och gav överståthållaren anvisning om att stycket kunde ändras i en obetydlig detalj och sedan bliva föremål för ny censur. Överståthållaren bestämde då, att den i dramat förgiftade Gennaro skulle, sedan han dödat Lucrece, ej stå, såsom originalet bestämmer, stum, då ridån faller efter sista akten, utan utropa »Ha, förskräckligt!» De två orden utgjorde den komiska kompromiss, som bevekta censuren, så att dramat fick uppföras. Men hade ej den gode Heurlin hittat på råd, så skulle denna Victor Hugos stora skapelse kanske för lång tid framåt vägrats föras fram på svensk scen.

Överståthållarens missgrepp av år 1844 hade till följd att tanken på teatercensurens avskaffande vann ökad styrka, och den 30 sept. samma år inlämnade kapten Lindeberg jämte sex andra personer, aktieägare i ett teaterföretag, och två föreståndare för teatrar i landsorten en skrivelse till regeringen med begäran om censurens avskaffande. Ur denna skrivelse må följande anföras:

»Vi äro för vår del öfverflödigt besvär för både censorerna och de censurerade och att likasom den icke saknades, när den icke fanns, så skulle den också icke ett ögonblick saknas den stund hon upphörde att finnas. Men om

man anser sig behöfva någon garanti särskildt mot skådeplatsens möjliga själfsvåld, våga vi i underdånighet föreslå att dess produktioner måtte ställas i samma kategori som tryckpressens, kanhända med den tillagda strängare kontroll för sedlighetens helgd, som den offentliga framställningen kräfvat utöfver den tryckta skriftens — en kontroll, som för öfrigt publiken själf opåmint handhafver och som vi tro att hvarje teaterföreståndare af sig själf iakttar — att tryckfrihetens väktare äfven må bli väktare öfver skådeplatsen och ega tillträde till dess representationer. Härigenom vore, enligt vårt förmenande, all säkerhet vunnen att ej ordning och sedlighetskänsla förnärmades och rättvisa i detta hänseende utöfvad åt teatern.»

Regeringen sände icke själva inlagan på remiss till överståthållaren och Kungl. befallningshavandena, men befallde dessa tjugufem censorer yttra sig, huruvida någon ändring erfordrades i gällande föreskrifter om censur å teaterstycken, som avsåges att uppföras. Landshövdingen i Umeå, Montgomery, ansåg, att censuren behövde större litterär auktoritet och föreslog att en medlem av Svenska akademien eller annan lämplig person måtte få biträda de nuvarande censorerna. Tre landshövdingar föreslogo en centralisering av censurförfarandet genom en särskilt förordnad kommitté, så att icke vad som tillätes i en stad blev förbjudet i en annan. Landshövdingen i Kristianstads län, von Rosen, lämnade en ingående framställning av sina erfarenheter genom följande yttrande:

»Om det än kan antagas att Konungens befallningshafvande äfven i dessa frågor med bästa vilja kunna vara oväldiga, erfordras likväl, för att bedöma huruvida ett teaterstycke bör få uppföras eller ej, ett eget slags bildning, en omdömesförmåga, som icke egentligen tarfvas, ej ens kan fordras af embetsmannen i och för hans öfriga tjensteåligganden, helst en dylik censur lätteligen kan öfvergå till en litterär opinionstvist, som ej utredes genom några egennyttiga rättsgrunder. Här af följer att denna embetsmyndighet, åt hvilken en sådan pröfningsrätt är anförtrodd, lätteligen sättes i det förhållande att den, ehuru med uppsåt att göra det rätta, kan begå misstag och orätt bedömer gränsen mellan det passande och opassande, hvilken gräns synnerligast i skön konst och vittherhet icke är så lätt att finna, om man ej dertill egnat sig, hvarföre ock denna myndighet kan — dels af öfverdrifven eller ock af en för liten grannlagenhet, af lynne, lefnadsvanor, ensidiga åsichter eller af brist på egen författareförmåga och deraf bristande litterärt omdöme — göra skefva och oriktiga slutsater, genom hvilka såväl teaterstyckets författare och skådespelaren som den teaterbesökande publiken kunna se sin rätt förnärmad.»

Regeringen tog grundlig tid på sig, innan den gav svar på Lindebergs m. fl. ansökan om censurens upphävande, ehuru censurmyndigheternas infordrade yttranden inkommo inom loppet av ett par månader. Först åtta år efter ansökans ingivande och efter Lindebergs död kom svaret, att »Kongl. Maj:t finner ej skäl att till denna underdåniga ansökningsning lemna bifall».

Efter Lindebergs död år 1849 var det under flera år stillestånd i kampen för och mot teatercensuren. Denna tog mer än en gång politisk färg och var särskilt mån om, att inga pjäser med utrikespolitisk anspel-

ning uppfördes, om de ansågos kunna skada det goda förhållandet till Sveriges grannar. Ett litet skämtstycke »Grannarna», som under bilden av några på landet boende grannar hade framställt de makter, som deltog i Krimkriget 1854 blev förbjudet att uppföras i Stockholm. Ett annat stycke med titeln »Kosackerna» fick uppföras blott med det villkor, att titeln ändrades till »Ryssar och fransmän».

I en liten fars »En nyårsnatt på Mosebacke», som uppfördes å Södra teatern i Stockholm, ändrade censuren om en versrad, så att den ej kunde syfta på någon viss person, en borgmästare Mellbin. I en annan pjäs, en oförarglig nyårsrevy, där en mängd tomtar eller »nissar», såsom teaternisse, kyrknisse, riksdagsnisse m. fl. figurerade, förekom även en järnvägsnisse, men denne dräptes av censuren med den motiveringen, att överste Nils Ericson, den store järnvägs mannen, hette Nils. En liten pjäs »Det höga C» inlämnades 1858 för censurering av Ladugårdslandsteatern, och överståthållaren strök en kuplett, emedan den syntes honom anspela på hans sätt att döpa om Stockholms gränder och brinkar, så att de officiellt fingo rangen av gator. Det var tydligen samma pjäs som Blanche hänsyftade på i sitt anförande i borgarståndet 1860 till försvar för sin motion.

Censuren var lagd i polishänder, och där ströps lätt satirens sceniska uppgift att gissla tidens lyten.

Det nuvarande läget.

Den redogörelse, som i det föregående lämnats för teatercensuren historia i Sverige, har jag måst göra lika utförlig som objektiv, emedan ingen uttömmande litteratur i ämnet finnes att hänvisa till. Det återstår att skärskåda det nuvarande läget och efterse, om den optimism, den nästan blinda tro på teaterpublikens förmåga att uppfostra de sceniska direktörerna därhän, att de endast giva goda pjäser, vilken talar ur de motioner och debattinlägg, som inom riksdagen banade väg för censuren avskaffande, verkligen varit berättigad. Upprepade gånger förklarade censuren motståndare såväl under ståndsriksdagarna som under det nya riksdagskicket första tid, då censurfrågan debatterades, att teaterpubliken genast skulle reagera så starkt mot osedliga föreställningar, att deras fortsatta framförande därmed måste omöjliggöras utan några censuratgärder. Sedan den frågan objektivt undersökts, gäller det att överväga såväl fördelar som olägenheter av en speciell kontroll över teaterväsendet i riket och i samband därmed söka precisera teaterns rätta förhållande till konsten och livet. Först när detta är försökt, kan min motivering mynna ut i ett bestämt

yrkande, filtrerat fram ur det närvarande nödläget och dess beroende av bristerna i tillämpningssättet för nu gällande lagbestämmelser.

Såsom av den historiska redogörelsen framgått, har sedan 1872 ingen preventiv teatercensur funnits i Sverige, utan har kontrollen över våra teatrars sätt att sköta sina uppgifter utövats med stöd av kap. 18:13 i strafflagen och § 13 i ordningsstadgan för rikets städer. Det förstnämnda lagrummet förbjuder »gärning, vilken sårar tukt och sedlighet, så att allmän förargelse eller fara för andras förförelse därav kommer». Det är ju fullt tydliga ord, men den kommande framställningen torde visa, att *polismakten*, vars auktoritet icke kan ligga på det litterärt etiska området utan är begränsad till upprätthållandet av yttre ordning, icke är lämplig att handhava den anmälnings- och åtalsplikt, som ett sceniskt brott mot strafflagen i berörda hänseende påfordrar. Beträffande ordningsstadgan för rikets städer heter det i § 13: »Där det visar sig att tillställning . . . åsyftar eller innebär något, som strider mot sedlighet eller allmän lag eller föranleder till svårare oordning, äger polismyndighet att dess förnyande förbjuda. I nu nämnda fall, ävensom då tillställningen utan vederbörlig anmälan eller tillåtelse äger rum eller bland de närvarande uppkommer oordning av svårare beskaffenhet, den där icke genom deltagarnas avlägsnande kan undanröjas, må sammankomsten av polismyndighet upplösas.»

Dessa äro de nu gällande bestämmelser, som stå till buds vid ett lagligt inskridande mot osedliga teaterföreställningar, och polismakten är som sagt det intellekt, vilket faller den litterära och etiska domen över de sceniska skådespelen. Vid en granskning av de verkningar, denna anordning medfört i vårt land, skall jag icke gå långt tillbaka i tiden utan begränsa mig till fullt aktuella fall, de flesta hämtade från det sist förflutna årets teaterhistoria, alltså det nuvarande läget. Enligt uppgift i tidningen Svenska Morgonbladet har dess redaktion förhört sig hos Stockholms polismästare, varför han ej inskrider mot sådana uppenbart osedliga pjäser, vilka i det följande skola omnämnas, och polismästaren har därvid svarat, att han ej anser, att allmän eller tillräcklig förförelse åstadkommits och att ett åtal ej skulle lyckas. Pressen har måst ingripa, men då ingen vidare åtgärd vidtages till det ondas bortskaffande utan de osedliga förevisningarna få fortgå, så blir följderna, att dylika föreställningar givas skandalryktets genom presskritiken offentligt utropade reklam. Tack vare denna uppföres pjäsen gång på gång för fulla hus och för just den publik, till stor del ungdom, vilken saknar moraliska och litterära förutsättningar för att genom protest göra slut på det onda. Det blir rätt bifall i stället för moralisk protest, ty den för anständighet känsliga publiken hyssjar blott en gång, emedan den sedan försvinner. Teaterdirektören

uppmuntras av de nya skarorna, och guldströmmen till hans kassa sväller. Men det finns en annan ström, som sinar. Det friska blodet i samhällskroppen kan icke näras av en genom statsmaktens neutrala hållning offentligt sanktionerad osedlighet. Så långt ett folk går på det sedliga förfallets väg, så långt går det mot sin egen självupplösning.

Vid framförandet å scenen av de teaterstycken, som jag i det följande nödgas dröja vid, har det icke varit fråga om någon konstutövning utan om en råhet, som begrinar konstens allvar och höghet. Det är särskilt det könssedliga området, som besmittas av dessa framställningar. Teaterledningen kallar gärna dylika simpla verk för konst, men var finns greppet av mästarehanden? Man skönjer det icke, utan ser blott märken efter smutsiga fingrar.

* * *

Våren 1908 uppfördes å Vasateatern i Stockholm en fransk pjäs med titeln »Har Ni något att förtulla?», vilken på skilda håll i pressen betecknades som en verklig teaterskandal. Så hette det t. ex. i *Aftonbladet*:

»Hr direktören och blivande operachefen Albert Ranft skall akta sig att på sina teatrar upptaga ett program, där den mest pestfläckade franska pornografi kommer till synes, för att ej allmänhetens förtroende till hans goda vilja från begynnelsen skall rubbas, ty att ockra på pöbelns snuskigaste lidelser är och förblir i evighet snusk. De starka hyssjningar, som läto höra sig efter sista ridåfallet, visa att publiken icke är så usel och förfallen i sin smak, som hr Ranft tycks tro».

Till och med skämttidningen *Puck* protesterade i följande ordalag:

»Jag är inte pryd, men råheten kan jag inte med. Och denna pjäs är rå.»

Göteborgs Handelstidning yttrade:

»Inför ett sådant fenomen börjar man nästan ifrågasätta, om inte t. o. m. den förhatliga teatercensuren hade sin nytta. Men bättre vore om publiken reagerade mot dylikt vädjande till dess allra sämsta instinkter.»

Trots den skarpa kritiken gick denna pjäs länge. Sedan den anständiga delen av publiken reagerat och hållit sig borta, började teatern sin verksamhet bland de nya skarorna, som varje afton strömmade till för att vända åter med nerfläckade sinnen.

Hösten 1913 uppfördes å samma teater ett liknande stycke »Borgmästarinnan», som trots den offentliga kritikens skarpa angrepp givits ett 100-tal gånger för fulla hus. I en teaterrecension i tidningen *Idun* heter det om denna pjäs:

»Vasateatern har hemfallit åt en ny fransk fars »Borgmästarinnan» av Maurice Hennequin. — Publik och kritik tyckas numera ha enat sig

om att gilla den skrabrösaste scenprodukt, blott den är rolig. Men en stilla fråga: Skall all skamkänsla numera anses överflödig, äro begreppen kysk, blygsam, anständig endast tomma ord, utnötta plagg, vilkas begagnande gör själen löjlig? Betyder det ingenting för sederna, för karaktärens daning, för sinnenas renhet att stora skaror av människor, gamla och unga — aften efter aften få bevittna, hur en ung förförisk kvinna i sinnesretande dräkter kastar sig om halsen på en åldring och på det mest oförblommerade sätt bjuder honom sin kropp, varefter hon om en stund blir sängkamrat med en annan, en yngre man, och sedan i en följande akt fångar ännu en tredje, vilken hon inom några ögonblick också skänker sin gunst. Där lekes med otukt på scenen med samma sorglöshet som barnungar handskas med dynamit — och pengarna strömma in i kassan, och publiken tjuver av glädje och ingen lyfter en hand till protest. Vill man ännu mera? — Är man icke nöjd med den sedernas förskämning, som redan tränger djupt in i samhällskroppen och till vilken de många lättfärdiga teaterstyckena ej minst bidra? Man behöver sannerligen icke vara pryd för att ställa sig reserverad inför de utlösningar av könslig lusta, som utgöra en ej oväsentlig del av 'Borgmästarinnans' galliska 'kvickheter'.

Om samma pjäs skrev *d:r Robert Brandel*, som en tid varit teaterrecensent, i en av Svenska Morgonbladet anordnad enquête följande:

»Herr redaktör.

Eder fråga: 'Anser Ni att teaterväsendet för närvarande är sådant, att det är av behovet, att dess sedliga nivå höjes?' hade jag så gott som beslutat mig för att ej besvara av det enkla skälet, att jag numera ytterst sällan besöker teatern och aldrig läser några teaterrecensioner. Jag ansåg mig sålunda ej vuxen att uttala något generellt svar på Eder fråga, som ju är ganska vid i omfattning.

Men i anledning av Edra ord om en viss pjäs beslöt jag att därom bilda mig ett eget omdöme och gick, det bekänner jag, med vissa miss-tankar om överdrift i Edert utlåtande, att själv bese den. Men därmed blev ock min ståndpunkt avgjord beträffande denna och till äventyrs liknande pjäser. Begynna våra teatrar att bjuda allmänheten sådana alster, där i detaljerad framställning och med raffinerad lyx förledande och sinnesbedårande attiralj öppet givas de mest vidriga skökoscener och det inför en av barn, unga, medelålders och åldringar fullsatt salong, då hava vi sjunkit djupt ned i en smakens förskämning, en sedernas rutenhet, som i sin mån förklarar vissa hemska yttringar av andlig pest. Och sker detta i konstens namn, så är detta ett skändligt missbruk av det namnet. Ty jag har föreställt mig, att konsten åsyftar att inlägga något högt, för-

ädlande och renande i själen och om något vidrigt för realitetens belysande vidröres, detta må ske i syfte att framkalla en kontrastverkan till rysning och avsky för det simpla, smutsiga och låga. Här fanns intet av sådant syfte, ingen tendens att giva ädel impuls eller avsky för råheten. Utan tvärtom en anrättning, som vindicerade det djuriska i hela dess utsträckning såsom berättigat. Den gamla antiken med sina groteska satyrupptåg, backantinnor och bocksprång är dock i jämförelse härmed ursäktad redan genom den symboliska utrustningen av figuranterna i dylikt och än mera genom den okunnighet, som satte det gudomliga endast i kroppens skönhet, men blott aningsvis kunde sträcka sig efter själens sköna adelsmärke, givet av renhetens och därför skönhetens Gud. Likväl blev denna okunnighetens Astartetjänst orsaken till dessa folks undergång.

Föga tröst lär väl hämtas därav, att det, såsom nu uppgives i pressen, lär finnas pjäser av än skandalösare innehåll. Jag menar att vi hunnit tillräckligt långt i depravation och dekadans med en del av de pjäser, som nu givas. Och det mest hemska är att det gives föräldrar och målsmän, som utan tanke på ansvar, framtid och karaktärsutbildning, självvilligt sätta de barn och unga, som äro dem givna, under inflytande av det gift och den rutenhet, som ovedersägligen sådan sanktionsgiven förevisning måste sprida. Och obegripligt blir, att, då man ändock insett nödvändigheten att strängt censurera biografförevisningar, ingenting åtgjorts för att avstänga åtminstone ungdomen från beröring med vissa pjäsers smitta, som enligt min mening blir ändå farligare genom yttre attribut av förföriska ord och lystenhetens levande minspel. Den vanliga invändningen är ju: Konstens heliga vingar må ej klippas — men då ett vanligt sunt öga ej i dylika scenföreställningar förmår upptäcka varken konst, helighet eller flykt mot höjden, så förmodar jag att asfågeln tål vid någon liten beskärning.

Jag slutar här. Må det antydda vara som ett svar å Eder fråga, när jag nu gör det tillägget, att jag önskar det vi må få en censur, en sträng censur, ej av estetflabbar, utan av manliga, modiga män, som våga säga sin mening ut trots satyrgrinet från dem, som sätta likhetstecken mellan konst och sinnlig njutning och som, trots de vilja begripa allt mellan himmel och jord, äro helt oförmögna att förstå begreppet 'ren kvinna' och 'verklig man'.

Stockholm den 26 okt. 1913.

Robert Brandel.»

I anledning av ett uppträdande i *Göteborg* av ett av direktör Ranfts teatersällskap i oktober 1913 skrev *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* följande:

»När ett par tyska pjästfabrikanter ge sig till att fuska i franska kollegers fack och till bruk för ett slags operett laga ihop text efter mönster av den banalaste parisiska sängkammarfars, måste ju produkten med naturnödvändighet bli avskräckande. Men även om man är beredd på det värsta, framkallar dock ett sådant alster som den av Ranftska sällskapet givna farsoperetten en viss undran: Hur är det möjligt, att pornografi i en så smaklös och idiotisk form kan utöva lockelse? Är verkligen en handfull oanständigheter tillräckligt för att upphäva verkan av den bottenlösa tråkighet, som är det mest utmärkande för både libretto och musik i detta berlinska tingel-tangel-stycke med dess falska etikett?»

Om samma pjäs skrev *Göteborgs Aftonblad*:

»Någon närmare granskning kan här icke komma i fråga, ty stycket framträder utan spår av konstnärliga anspråk, helt och hållet byggt som det är på en rask följd av libidineusa scener och slippriga repliker. Det ekivoka skämtet kan icke vara oförargligt, då det endast är avsett att ockra på en sämre publik. Icke ens kvickhet kan den ömkliga röran tillerkännas, ty den sanna kvickheten uppträder inte i en omedelbart fränstötande skapnad.»

I anledning av framförandet av »En kvinnas roman» å Svenska teatern i Stockholm förekom i *Stockholms Dagblad* i sept. 1913 en artikel, vari det bland annat yttrades:

»Det är från de bildade som idéerna och impulserna komma, och det tjänar föga till för en klass som själv saknar fasta och klara moralbegrepp och stark känsla för sexuell snygghet, att ge sig i lag med den förvildning, som under den senaste tiden kommit så särskilt tydligt i dagen med de omskrivna våldtäktsbrotten. En kraftig reaktion mot det snusk och det kontinuerliga underminerandet av alla bärande moralbegrepp, som bedrivs på de flesta av våra teatrar, vore det säkraste tecknet på att nödiga krafter finnas för att ta upp kampen mot de företeelser, som i dessa dagar upprört hela landet. Och utan dessa krafter äro för visso alla slags yttre åtgärder i form av lagstiftning o. dyl. av ganska ringa betydelse.»

Om samma pjäs och dess verkan på publiken skrevs i *Svenska Morgonbladet* bland annat följande:

»Pjäsen vimlar av cynismer, och ju mer vågade de voro, desto uppsluppnare skrattade publiken! . . .

Det var pinsamt att se ungdomen girigt suga i sig alla dessa cynismer. Man skrattade och jublade, man applåderade för öppen ridå, man hade förfärligt roligt!

Det är synd om sådan ungdom. Helt visst går nog mer än en från

teatern med den känslan, att den där karlen, som så lättvindigt bedrog sin hustru, han förstod att leva livet. Ungefär på det där sättet — så tänkte säkert mer än en — bör livet levas, fritt, glatt, utan hänsyn till gamla skrupler och fördomar.

Hur bedragna bli de icke sedan, när de gå att pröva ett dylikt livs-recept i levande livet! Men ansvaret faller då tungt på förförarne. Och till dem hör även den press, som lovordar slipprigheterna.»

I december 1913 fortsatte direktör Ranft trots all kritik, han blivit utsatt för, sin pornografiska verksamhet för öppen ridå utan att polismakten rörde ett finger. Då gavs å en av hr Ranfts teatrar i Stockholm ett stycke, varom *Stockholms Dagblads* teaterkritiker d:r Sven Söderman skrev:

»Det handlar om en gatmaja, som nattetid springer på Strandvägen för att fånga karlar och undgå 'bylingen' — och det är ett monstrum av 'moral insanity', stupiditet och okonstnärlig ynkedom. Jag ville gå efter första akten, men härdade ut tre. Den fjärde lär vara värst.

Det är för normala människor rent ofattbart, att en teaterdirektör, som är det minsta mån om sitt anseende som person och intelligens, kan antaga till spelning en sådan spott-täck uselhet, och det är en sjuhejdurande dumhet att på teatern föra fram ett bordellintresse just i dessa dagar, då det förberedes en attack mot den sceniska konstens frihet. Vad är det åt för snygga litterära rådgivare direktören lånat sitt öra? Det var synd i går om publiken, men ännu mer synd om de värnlösa delinkventerna på scenen, som icke ha laglig rätt att vägra prostituera sig.»

Svenska Dagbladet säger att något »dummare har säkerligen ej gått över en Stockholmsscen sedan 'Knattings helsikestripp', sorglig i åminnelse, serverades på Folkan, och det förblir en folkpsykologisk gåta, varför ej detta monstrum rönt samma öde som nyssnämnda opus. Visserligen hyssjades det rätt kraftigt, men söndagsstämningens applåder övervägde dock.»

Dagens Nyheter sade också rent ut:

»Att man icke skäms».

I *Stockholms-tidningen* skrevs om samma pjäs:

»Pjäsen kunde vara gjord i provokationssyfte för att ånyo dra fram diskussionerna om teatercensur etc., så smaklös var den till hela sin anda och ton».

Svenska Morgonbladet skrev om den ohyggliga pjäsen och dess förårande verkan på den unga publiken följande:

»Hjältinnan i pjäsen är en ung flicka, som lever i samvetsäktenskap med en fabriksarbetare och under tiden ger sig ut på nattliga promenader på Strandvägen för att 'haffa' rika karlar och härunder kommer i klammeri med polisen. Hon är länge nöjd med sitt liv, förklarar hon, nöjd

bara hon kan 'tjusa'. Så möter hon till sist en herre, som ädelmodigt uppträder som hennes räddare, då sedlighetspolisen förföljer henne. De gifta sig, fabriksarbetaren är en smula svartsjuk, men kastar sig strax i armarna på en köksa, som erbjuder sig som fästmö.

Allt i pjäsen är utomordentligt tarvligt. Kan man gärna se något simplare än de kolingsupptåg som där förekomma, något sliskigare än de pajasuppträden och sköko-scener, som där gå av stapeln, något vidrigare än 'hjältinnans' lovsång över skökolivet och dess fröjder, något mer gottköpsmässigt än den sentimentalitet, som jämte råheten och dumheten hör till pjäsens ingredienser?

Pjäsen är skriven utan spår av talang. Kupletterna ynkliga, naiva, vitsarna klumpiga, 'handlingen' uppgjord utan skymt av psykologi. Det är ett mischmasch till den grad genomuselt att man häpnat över att stycket kunnat antagas till spelning. Vore det fyllt av esprit, kvickt och lustigt, kunde man ju förstått att hr Ranft icke tvekat — fri som han är från alla hänsyn till moraliska synpunkter. Men det här är ju ej ens kvickt, det är ju rena rama struntet, plumpt, grovkornigt, klumpigt och dumt hopsatt på alla vis.

Det var emellertid nedslående att höra unga flickor och pojkar applådera plumpheterna. Detta förekom emellertid vid gårdagens föreställning och en del syntes till och med stormförtjusta. Med glänsande ögon och en feberaktig rodnad på kinderna följde de upptågen med den våldsammaste spänning. Stackars folk! De syntes med innerlig tillfredsställelse leva och andas i pjäsens unkna luft, och de drucko in sliskigheterna med en begärlighet, som var pinsam att bevittna. Vilken skörd skall det bli på en sådan sådd!

Så långt vår medarbetares skildring.

Hr Ranft synes nu ha kastat även den sista hänsynen till moral och anständighet över bord. Ju starkare opinionen emot hans snuskerier blivit, desto mer synes han vilja fräckt framhärda genom att slå sina egna rekord i råhet. Denne herre tror bestämt att han är oåtkomlig därför att han känner Stockholms polismyndigheters flathet — hr Tamn vill inte ingripa och överståthållaren skall tänka på saken . . . .»

När till och med en författare, som i den under sista tiden pågående teaterdebatten i pressen förklarar genom »Socialdemokraten» sig kunna »skratta åt en oanständighet utan att taga skada till sin själ», vilket innebär en motsägelse och en råhet, offentligt erkänner det sedliga förfallet på en del teatrar, då måste det ha gått långt. Sålunda erkände denne författare nyligen i tidningen »Dagen» »att vi haft en rätt frodig kalsongdramatik, d. v. s. en sådan slags dramatik, där kvickheterna huvudsakligen

röra sig inom underklädernas område, och där handlingen står i intimt samband med mer eller mindre grannt utstyrda sängar. Vi ha haft teaterföreställningar, vilkas konstnärliga berättigande betänkligt skamfilats genom osedlighet i dess grövsta och dummaste form. Därom är inte tu tal.»

Det är en fara liksom en skam för vårt svenska samhälle, att det skall stå värnlöst inför denna trafik till spridande av osedlighetens gift genom teatern, och Riksdagen måste här gripa in, när ingen annan gör det.

Som jag nämnde under debatten inom Andra kammaren vid 1913 års riksdag, då en motion om anslag till teaterorganisationen »Skådebanan» förelåg till avgörande och jag slöt mig till dem, som röstade för bifall till motionen, har jag vid det regemente, jag tillhör, en tid haft i uppgift att granska de teaterpjäser, som kringresande sällskap begärt att uppföra för den värnpliktiga ungdomen. Ej en enda gång har en teaterdirektör därvid föreslagit ett skådespel med nationellt och väckande innehåll utom direktör Hj. Selander, som under sommaren 1913 reste med ett sällskap från »Skådebanan», varvid han å lägerplatsen Malmen gav en utmärkt lyckad framställning av Frans Hedbergs historiska skådespel »Brölloppet på Ulfåsa» inför ett tusental beväringssynglingar och deras befäl. Eljest har jag haft nedslående erfarenheter av det sätt, varpå de teaterdirektörer, vilka begära att få spela för den värnpliktiga ungdomen, fatta en dylik fostrande uppgift. Jag fick en gång mig tillsänd en pjäs i manuskript till granskning, och den var åtföljd av upplysningen, att stycket med stort bifall givits vid andra regementen. Efter genomläsningen svarade jag direktören, att pjäsen ej fick uppföras, emedan den var både konstnärligt oduglig, dum och till andan rå. Titeln löd »Herr Baron-Köksmästaren, lustspel med sång i en akt» utan författarenamn. Stycket prisade bland annat superiet och den s. k. fria kärleken, och jag behöver blott citera två repliker. Den ena löd »punsch jag dricker hela natten», den andra

»För resten, nu för tiden behöves ej vara gift,
vi ska fördriva tiden med att gå på vift.»

Om pjäsens litterära värde må följande strof vittna:

»En rik grossör upp till börsern går
i nacken rak som en sticka
och ingen mänska rätt förstår
att karlen ej än hunnit spricka.»

Dylik drav anser man lämpligt bjuda våra värnpliktige, medan många goda pjäser, som med fördel kunna ställas fram för en svensk publik, icke bliva uppförda. Det är därför en sådan god idé, som den vilken »Skådebanan» söker realisera, förtjänar att uppmuntras.

Positiv teaterkontroll.

Livet är ett drama. I detta faktum har teatern sin rot. Den kulturfientliga kampen mot allt teaterväsen är därför en kamp mot själva livet. Den, som icke kan gripas av ett storslaget drama, som framföres med den sceniska konstens alla resurser, är andligt förtvinad eller utvecklad. Men detsamma gäller i ännu högre grad om den publik, vilken strömmar till teatern för att icke se skådespel, där livet i dess ideala eller demoniska former tolkas av den verkliga skalden genom skådespelarna, icke för att se tragedier, där de personliga eller sociala striderna utspelas och giva åskådarna en maning om livets allvar och djup, icke för att se komedier, där glädjen och skämtet ha en daggfrisk oskuld över sig, utan för att se slippriga pjäser, där huvudtemat är simpel råhet.

Teaterns uppgift är dels att bereda ett nöje för stunden, en bildande förströelse under en ledig afton, dels och framför allt att genom den stora konstens gripande verk ingjuta rikt liv i åskådarens inre och driva honom till en personlig utveckling. Därför går den stora dramatiken hand i hand med religionen och moralen.

Endast ett positivt teaterintresse kan reformera teatern. När man i årtal njutit av ädla och sköna verk inom den dramatiska litteraturen, låter man ej fånga sig av något teaterfientligt tänkesätt. Den dåliga teatern kan endast bekämpas genom den goda under positivt stöd av en upplyst och vidsynt kontroll, som uppfostrar både skådespelare och publik. När Goethe, som under många år var censor och direktör för Weimar hovteater, stundom även aktiv skådespelare å dess scen, låtit framföra sitt mästerverk Iphigenia med skalden själv i Orestes roll, skrev han efter premiären i sin dagbok de orden: »Iphigenia spelad. God verkan, i synnerhet på rena människor.»

Det är goda skådespel, vi behöva, gärna mer dramatiska och folkliga än Iphigenia, men alltid rena och sköna i sin framställning. Det är ett straffvärt brott att giva sedeslösa pjäser och därigenom riva ned vad den verkliga konsten bygger upp. Våra teaterdirektörer och författare borde verkligen studera det »Förspel på teatern», varmed Goethe inleder sin Faust. I dialogen mellan skalden, som vill skapa ädla verk, och teater-

direktören, som begär kassappjäser, vilka genom att reta massans sämre lidelser kunna locka talrik publik, säger den förre, att han ej för lumpen vinnings skull kan offra »sitt högsta väl, sin mänskorätt, sin fria själ». Se där det ord vi behöva!

Den stora konsten, som teatern i främsta rummet har att förkunna, måste leva och skapa i frihet. En censur, som förgriper sig på den verkliga friheten, är av ondo. Och till denna frihet hör även konstens val av demoniska motiv. Estetiken ger oss både det ideellt sköna och det demoniskt sköna. Konsten måste liksom livet äga frihet att gå ut mot båda perspektiven. Icke blott renhetens höjder omstrålas av det estetiska ljuset. Även till demonernas avgrunder sänder det sina strålar både i naturens och människans värld. Nog är ett hav i storm sublimt, ett brinnande slott vackert, även om man ej accepterar den Taineska paradoxen, att slott äro vackrast, när de brinna, och nog är en av hemska blixtrar genomkorsad natt skön. Och nog har detta demoniskt natursköna sina många avbilder i historien och samhället liksom i den ensamma människosjälen, allt bildande stoff till dramatisk behandling. Men när det demoniska innerst icke längre är buret av det hemska *allvaret*, när det förlorar den så att säga underjordiska förbindelsen med det goda och blir en råhet utan smärta, en liderlighet utan lidelse, då är det skönas levande ande bortblåst, och endast ett ruttnande lik täcker den plats, där det fick sätta livet till för den perversa estetik, som frossar i det vämjeliga. Det är denna ruttnande teater, som mer än en gång öppnat sina portar i Stockholm och annorstädes.

Vill man, såsom nödvändigt är, försöka åstadkomma en såvitt möjligt effektiv kontroll över teaterväsendet och därigenom uppmuntra den goda teatern på den dåligas bekostnad, så måste en sådan verksamhet följa de estetiska lagarna, så att den sceniska konsten som sagt erhåller all erforderlig rörelsefrihet. Det duger ej att, såsom nu sker hos oss, sätta en polismyndighets okunnighet på vakt kring dessa lagar, ej heller att hägna dem med det rent negativa teaterintresse, som aldrig går på någon teater, emedan det anses vara syndigt. På den vägen höjer man icke teaterns sedliga nivå och icke sin egen heller.

Här är icke platsen att reda ut de estetiska lagarna. Men så mycket veta vi alla, att den stora konsten har sol på sina vingar och icke smuts. Den vet sina höga anor. Den känner sitt urhem ovan all jordisk tillvaro. Även skriet ur livets svarta djup, hatet och hämnden och brottet äro i vissa hemska gestalter stundom släkt med det goda, om också på långt håll. Därför har det alltid funnits en vare sig hemlig eller uppenbar förbindelse mellan det sköna och det goda, det må gälla det sublima, det

tragiska eller det komiska. Teatern rör sig med samtliga dessa former av liv och behöver röra sig fritt ända ut till det estetiska livets yttergräns. Lär man känna den stora konsten rätt, så går dess innersta drift *uppåt*. Här gälla *Verner von Heidenstams* vackra ord i en av hans djupaste dikter »Jairi dotter»:

Skriften, vars ord likt härar
radvis stampa i sång,
bilden, som ädelt vi skuro,
blomstret och kärleksgåvan,
allt vad i offrande fång
skönhetens gudom vi buro
längtar tillbaka dit ovan.

I sitt arbete »Det sköna och dess lagar» yttrar vår store diktare och folkuppfostrare *Viktor Rydberg* dessa ord: »Det sköna och det själsrena kunna icke utan skada skiljas åt; den andliga luft är icke hälso-sam, i vilken ej de båda ingå som element. Det är icke väl ställt, om man, innan man inträder i en konstutställning, måste företaga en abstraktionsprocess, genom vilken man lämnar sina sedliga eller intellektuella krav utanför dörren, för att vara ett levande estetiskt abstraktum och ingenting annat, då man befinner sig framför de verk, som man skall se. Konsten skall visserligen utövas såsom den vore till och verkade endast för sin egen skull, men hon *är* icke dess mindre i den stora världsekonomien ett av människosläktets uppfostringsmedel, och konstnären lider icke, utan vinner på att vara medveten därom.... Vi äro levande konkreta personligheter med även andra ideal än skönhetens, och för att vi skola kunna njuta ostört och djupt av henne, kräves det, att alla våra ideella element kunna vid hennes betraktande samklinga med varandra.»

I sitt nyligen (1913) utgivna arbete »Det estetiska livet» yttrar *Yrjö Hirn*, professor vid Hålsingfors universitet, följande angående det gamla problemet om konsten är till för sin egen skull eller om den måste anknyta sin verksamhet till andra verksamhetsformer: »Den absoluta intresselösheten är ju, som tidigare framhållits, en abstraktion, med vilken man är tvungen att operera för att vinna klarhet i begreppsutredningen. Vill man i teorien särskilja konsten från övriga verksamhetsformer, måste man fränse från alla andra än de rent estetiska faktorerna. Men teorien får icke leda oss att glömma, att i verkligheten de estetiskt-praktiska elementen städse göra sig gällande vid allt konstskapande och i all estetisk uppskattning. Viljans styrka och uthållighet, det stora sanningsmodet, den fasta behärskningen av uttrycksmedlen, ärligheten och oppriktigheten — dessa

och andra liknande egenskaper beundra vi i de konstyttringar vi ställa högst av alla. Och det är samma egenskaper som i det utomestetiska livet ge storhet åt den moraliska personligheten. Därför kan särskilnaden mellan konstens och moralens områden aldrig strängt upprätthållas annorstädes än i den teoretiska abstraktionen.»

Uttalanden sådana som dessa, vilka kunde mångfaldigas, framhäva med all önskvärd tydlighet det oupplösliga sambandet mellan det sköna och det goda. De gudsbenådade skönhetsapostlarna giva oss den verkligt stora konsten, som en efter harmoni och fulländning trånande mänsklighet måste räkna till sina omistliga livsvillkor. Den som älskar »det sköna i bild, i bragd, i sång» — för att tala med Snoilsky — vet att i konstens namn kan man ej försvara de råheter, vilka ofta taga stort utrymme å våra teatrar.

Teatercensur i någon form har aldrig kunnat undvaras. Den utövas i vårt land vid alla teatrar av direktörerna själva, och flera av dem göra nog så gott de förmå för att hålla konstens fana högt. Men de ha att kämpa icke blott den moraliska utan även den ekonomiska existenskampen, som är särskilt hård för de resande landsortssällskapen, där på sina håll ett undernärt teaterproletariat lever på svältgränsen. Man må då ej för hårt döma en ledare av ett dylikt sällskap, om han i nödens stund tillgriper det brödstycke, som en god kassapjäs med simpelt innehåll erbjuder. Jag tror att det hos de flesta skådespelare finns en längtan uppåt mot den stora dramatikens höjder, men hur många av dessa skådespelare finga ej i förtid vingarna klippta på sina drömmar därför att den stora konsten varken ger dem ära eller bröd. För visso har teaterns ledande män i vårt land ofta underskattat sin publiks goda smak, men deras ekonomiska erfarenheter äro ju dock fakta, som ej låta rubba sig. Det är konkurrensen *nedåt*, tävlingsspelet om den stora obildade publikens ekonomiskt värdefulla gunst, som driver teaterdirektörerna till att på sin repertoar även upptaga sensationella och omoraliska pjäser. Här bör staten gripa reglerande in liksom den gjort i nedåt-konkurrensen på den industriella arbetsmarknaden. Teatern behöver också sin skyddslagstiftning, hur sent än insikten därom synes vilja infinna sig hos en del gammalt teaterfolk.

Är censuren ingen änglavakt kring den goda teatern, så kan den dock uträtta åtskilligt. I vilken anda en positiv teaterkontroll bör verka tror jag mig bäst angiva genom att citera de ord, som *Goethe* i ett av samtalen med sin vän *Eckermann* (»Gespräche mit Eckermann») yttrat. Vi behöva i vårt teaterväsen mycket av den anda, som besjälade Tysk-

lands två stora diktare, Goethe och Schiller, när de tillsammans ledde Weimar teater.

»Jag såg — yttrade Goethe — icke på präktiga dekorationer och en glänsande garderob, men jag såg efter goda stycken. För mig var varje genre berättigad från tragedien till farsen, men ett stycke måste vara något för att finna nåd. Det måste vara stort och betydande, klart och graciöst och alltid sunt samt äga en viss kärna. Allt sjukligt, svagt, gråtmilt och sentimentalt liksom allt skräckinjagande, gräsligt och den goda seden sårande var en gång för alla uteslutet. Jag hade därmed, fruktat jag, fördärvat skådespelare och publik. Men genom de goda styckena höjde jag skådespelarne. Ty studiet av det förträffliga och det fortgående sysslandet därmed måste med nödvändighet göra något av en människa, som naturen ej lämnat i sticket... Schiller förfor på samma sätt som jag.»

Visserligen måste Goethe även giva pjäser av mindre konstnärligt värde och kunde ej alltid följa sitt program att uppfostra publiken, som ofta begärde mycket ytliga stycken. Sålunda nödgades skalden ej mindre än 410 gånger släppa fram pjäser av den populära Kotzebue — det var sensationella och gråtmilda stycken — och den i flera avseenden, särskilt i teckningen av olika samhällsklassers liv sympatiska, men i fråga om konstnärlig halt och tankegång ytliga Iffland gavs 206 gånger. Sina egna dramer gav Goethe 153 gånger, Schillers 174, Shakespeares 46 och Lessings 42 gånger. Ytliga stycken kunna ej undvaras, men slippriga måste bannlysas.

Vi behöva en annan frihet i fråga om konstens utövning än den iscensatta liderlighetens. Den innebär ingen frihet. »Där Herrens ande är där är frihet», förklarar bibeln, det mest dramatiska verk som världslitteraturen äger, men av den andan finnes ingenting hos dessa konstens beljugare och befläckare, vilka författa den pornografiska teaterns alster. Det är mot denna iscensatta osedlighet staten måste rikta sin kontroll på ett effektivare sätt än hittills.

Vid ett övervägande av de åtgärder, som böra vidtagas i konstens och sedlighetens gemensamma intresse för att hämma en sådan verksamhet som den, vilken enligt de talrika pressutdrag, jag i denna motion lämnat, bedrives särskilt av direktör Albert Ranfts teatrar vid sidan av den goda repertoar, som denne teaterledare även håller sig med, gäller det att taga lärdom av både teatercensurernas långa historia i Sverige och den nu rådande ytterst bristfälliga poliskontrollen.

Under de 37 år (1835—1872), då vi i vårt land efter det konstitutionella statsskicket införde haft preventiv teatercensur, varigenom ingen

pjäs fick uppföras, innan den godkännts av censorn, såsom nu sker för våra biografteatrar, framträdde vissa olägenheter av denna statskontroll. Sammanfattningsvis angivna äro olägenheterna av censur genom ett statens organ vanligen följande:

1) Censuren lägges i händerna på *polismyndigheten*, som ej är kvalificerad för uppdraget. Olägenheten av en sådan anordning, vilken i princip fortfarande består hos oss blott med den skillnad, att censuren ej är preventiv och att ingripandet mot osedliga teaterföreställningar sker enligt de lagrum, jag förut berört, är dubbelsidig. Än åsidosättes de litterära synpunkterna, så att censuren griper rubbande in i dramats byggnad och föreskriver felaktiga ändringar. Än förbises de sedliga synpunkterna, vanligen så, att polismakten bedömer verkan av en pjäs enligt sin egentliga yrkesuppgift, d. v. s. om pjäsen stör ordningen eller ej, om den på ett synbart sätt framkallar några skadeverkningar. Följden kan då bliva den, som vi upprepade gånger fått bevittna, att ohöjlt pornografiska teaterstycken kunna givas ända till ett hundratal gånger utan att polisen ingriper.

2) Censuren kan kringgå genom det s. k. stumma spelet. Det blir då icke den censurerade texten, som åstadkommer någon skada, utan de sinnesretande momenten inläggas, såsom utskottsbetänkandet av år 1869 påpekade, i kostymeringen, dansen o. s. v.

3) Censuren kan lätt användas i partipolitikens eller klassintressenas tjänst, varigenom satirens sceniska uppgift motverkas och sanningen blir lidande.

4) Censuren kan bliva ekonomiskt förlustbringande för ledare av teaterföretag därigenom, att repertoaren blir osäker, innan censurens utslag, som vanligen dröjer, erhålles, då redan dyrbara förberedelser måste ha vidtagits, vilka bliva lönlösa i händelse av förbud.

Det synes mig vara självklart, att all politisk censur bör undvikas och att gällande strafflag i denna punkt är tillräcklig. Censuren eller inspektionen bör ha till syfte att framför allt genom positiva medel höja teaterns konstnärliga och moraliska nivå. Detta kan ske på olika sätt, och till sist nödgas nog både staten och kommunen inom vissa gränser taga sig an teaterfrågan för att genom understöd bekämpa den på konstnärliga och sedliga motiv ofta blottade affärsteatern. Här går framtidens reformlinje. Man kan icke ställa stränga fordringar på en teaterledning, som lever med sina sujetter på svältgränsen. Men får staten och kommunen, dock utan något monopol, sin hand med i spelet på tiljan, så kan det bliva ordning och hållning på det hela. Här torde en utbyggnad på den stats- och kommununderstödda föreläsningsverksamheten vara nöd-

vändig. En sådan tanke kommer givetvis att röna lika häftigt motstånd som de första föreläsningssällskapen rönte, när de begärde anslag av stat och kommun för att utsprida sina förmenta villoläror. Nu fortgår dock denna väldiga rörelse, som omfattar hela vårt land, till stor fromma för folkmoral och folkupplysning. De sämre nöjenas publik skulle även få en svår konkurrent i en folkligt lagd, konstnärligt och moraliskt god teater, som kunde bidraga att jaga bort råheten ur våra städer och byar. Om all teater kunde dödas, om dess grundidé vore livsfientlig och då borde bekämpas, så vore ett negativt avvisande av varje befattning med teatern en berättigad ståndpunkt. Men så länge livet är ett drama, där vi alla äro medspelare i olika roller, skall teatern förbliva en livets spegel. Och lika visst som Riksdagen representerar svenska folket, måste även den gå i författning om folkets höjande genom alla de kulturella och moraliska medel, som stå till buds. Till dem hör även den sceniska konsten. De, som förneka det, tänka blott på den smuts, som den dåliga teatern omger sig med. Men det är bättre att tänka rena tankar än smutsiga. Först då äger man rätt att angripa den dåliga teatern, när man vet sig ha kännning med det konstens och livets ideal, som den goda teatern eftersträvar. Det var detta, som på sina håll bortglömdes under debatten i teaterfrågan vid förra riksdagen.

Utom positiva grepp på teaterfrågan kräves också den hårda handens på sådana tilltag som dem, vilka en teaterdirektör i Stockholm tillåter sig trots flerfaldiga protester i pressen och annorstädes. Jag har utförligt i det föregående visat, hur hjälplös polismakten ställt sig inför direktör Ranfts osedliga pjäser, ehuru strafflagen ger tydligt besked om vad som bör göras. Polisen är icke det lämpliga organet för teatercensur utan en annan myndighet, som bättre förstår saken, bör här posteras såsom vakt kring vad anständigheten fordrar. En för det ingalunda lätta uppdraget väl kvalificerad person eller nämnd, bestående av både män och kvinnor med litterära, etiska och pedagogiska intressen, bör å de platser där teater spelas äga rätt att förbjuda ett fortsatt uppförande av en pjäs, som befinnes vara osedlig. En annan utväg är att upprätta en gemensam preventiv censur för hela landet. Frågan behöver utredas och bär inom sig en del spörsmål om teaterväsendets ordnande, undvikande av censurens olägenheter m. m., och därvid synes det mig vara erforderligt, att utredning verkställas både av personer med ovan angivna intressen och praktiskt erfarna ledare av teatersällskap.

På grund av vad jag sålunda anfört hemställes,
att Riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t
anhålla, det Kungl. Maj:t täcktes taga i övervägande i
vad mån en skärpt kontroll över teaterväsendet är er-
forderlig för höjande av teaterns sedliga nivå.

Stockholm den 26 januari 1914.

Ernst Liljedahl.